

Dr Andrzej Urbanek

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

AKSJOLOGICZNY WYMIAR BEZPIECZEŃSTWA

Streszczenie

W licznych definicjach bezpieczeństwo jest traktowane jako kategoria aksjologiczna. Samo bezpieczeństwo jest uważane jako istotna wartość dla podmiotu, ale również wskazuje się na wartości istotne z perspektywy działań podejmowanych przez podmiot w dziedzinie bezpieczeństwa. W niniejszym tekście, autor dokonał analizy bezpieczeństwa z perspektywy aksjologii. Została też wyjaśniona istota wartości, jako kategorii aksjologicznej, psychologicznej i socjologicznej, pokazano też relacje pomiędzy wartościami a bezpieczeństwem.

Słowa kluczowe: wartości, system wartości, rodzaje wartości, bezpieczeństwo, bezpieczeństwo jako wartość.

AXIOLOGICAL DIMENSION OF SECURITY

Abstract

In many definitions, the security is treated as an axiological category. The security is considered to be as an important value for the man, but also points out the essential values from the perspective of the actions taken by the man in the area of security. In this text, the author has analyzed the security from the perspective of axiology. He explained the essence of values, as an axiological, psychological and sociological category as well as pointed out the relationship between values and security.

Keywords: values, values system, the types of values, security, security as a value.

Wstęp

W wielu definicjach bezpieczeństwo jest rozpatrywane z perspektywy aksjologicznej. W niektórych z nich traktuje się je jako swoistą wartość dla podmiotu, a w innych wskazuje się z kolei wartości istotne z perspektywy bezpieczeństwa, stanowiące podstawę do działań podejmowanych przez podmiot w ich obronie. Zrozumienie istoty aksjologicznej interpretacji bezpieczeństwa, wymaga głębszej refleksji nad pojęciem wartości, ich poszczególnymi rodzajami, ich hierarchicznymi układami określanymi jako systemy wartości i wreszcie nad ich znaczeniem dla podmiotu.

Wartości odgrywają bardzo ważną rolę w życiu każdego człowieka, grupy społecznej, narodu czy instytucji, która funkcjonuje w przestrzeni społecznej. Pomimo, że odwieczne pytania o status i sposoby istnienia wartości nie przyniosły do tej pory konkretnych rozstrzygnięć, to nikt nie kwestionuje tego, że one istnieją obiektywnie i są realne, jak realne jest ludzkie życie. Jak pisze Anna Drobiarek: „Życie społeczne i indywidualne bez wartości, bez zasad traci cel i sens. Poszczególni ludzie żyją w iluzorycznym świecie solipsyzmu społecznego, który czyni ich bezbronnymi w momencie dokonywania wyborów”¹.

Wartościom przypisuje się dwie ważne cechy: powszechność i trwałość. Pierwsza cecha – **powszechność** oznacza, że wartości dotyczą każdego podmiotu, każdej dziedziny ludzkiego życia i życia społeczeństwa, nie omijając tym samym bezpieczeństwa. To, że żyjemy w świecie wartości nie jest żadną metaforą, ani truizmem, bo jak uważa Józef Tischner: „Świat oczyszczony z wartości, w pełni zobiektywizowany nie byłby naszym światem, bo gdyby wszystko stało się nagle dla kogoś obojętne, pytalibyśmy z niepokojem, co dzieje się z tym człowiekiem”². Drugą cechą wartości jest ich **trwałość**. Już Kartezjusz głosił, że „(...) wartości są wieczne a człowiek nie może być ich autorem, lecz je tylko od-

¹ A. Drobiarek, *Wartości w demokracji*, Warszawa 2012, s. 49. *Solipsyzm* – pogląd filozoficzny głoszący, że istnieje tylko jednostkowy podmiot poznający, cała zaś rzeczywistość jest jedynie zbiorem jego subiektywnych wrażeń. Wszystkie obiekty, ludzie, przedmioty, których doświadcza jednostka, są tylko częściami jej umysłu.

² J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Kraków 1982, s. 483.

krywa i akceptuje”³. Na stanowisku trwałości wartości, stał również Roman Ingarden. Pisał między innymi, że: „Kto uważa wartości za historycznie uwarunkowane obłudne fikcje ludzkości (obłudne, ponieważ często przecież oddaje się za nie życie!), w każdym razie musi pogodzić się z tym, że właśnie przez to zaprzecza możliwości wszelkiej odpowiedzialności, a w konsekwencji musi także zrezygnować z domagania się, by człowiek podejmował odpowiedzialność”⁴.

Istota wartości

Czym zatem są wartości i jak należy je definiować? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta, bowiem wartości są pojęciem interdyscyplinarnym, nie mniej jednak rozważania na ich temat należy rozpocząć od próby ich przedstawienia z perspektywy aksjologii, czyli nauki o wartościach.

Jednym z głównych zagadnień aksjologii jest pytanie, czy istnieją wartości obiektywnie, czy też są pochodną indywidualnych potrzeb i wyobrażeń człowieka? Aksjologia formułuje tutaj dwa podejścia: **obiektywistyczne** i **subiektywistyczne**. Wykładnią obiektywizmu aksjologicznego jest fenomenologiczna koncepcja Maksa Schelera, według której, „(...) wartości są autonomiczne, niezależne od podmiotu i przedmiotu oceny. Są stałymi, niezmiennymi wzorami, których nikt nie tworzy i nikt nie jest w stanie modyfikować. Trwają w pełni swej doskonałości i pełni określoności, pozostając absolutną miarą dla ocenianych obiektów oraz kryterium ocen dokonywanych przez podmiot. Charakteryzuje je obowiązywalność, z nich samych wypływająca i «domagająca się» realizacji. One zatem wymuszają na ludziach odpowiedni kierunek ich działań lub co najmniej dokonywania aktów wartościowania. W ten sposób uobecniają się i realizują”⁵. Według koncepcji subiektywistycznej, wartości są wtórne w stosunku do aktów świadomości. Stanowią produkt naszych ocen,

³ Podaję za: K. Denek, K. Przyszczypkowski, R. Urbański-Korż, *Aksjologiczne podstawy edukacji*, Poznań – Toruń 2001, s. 59.

⁴ Szerzej: R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1987, s. 73.

⁵ J. Lipiec, *W przestrzeni wartości*, Kraków 2001, s. 10.

są rezultatem naszych subiektywnych doznań. W tym kontekście często używa się określenia „etos” (*ethos*), rozumianego jako zbiór wartości tworzonych i uznawanych przez jednostkę lub grupę ludzi, które są subiektywne i mogą być diametralnie różne od sfery obiektywnej⁶.

Pomijając filozoficzne wywody dotyczące istoty wartości, warto zastanowić się, jak widziane są one z punktu widzenia człowieka, człowieka jako istoty społecznej, żyjącego w różnych zbiorowościach ludzkich, w złożonym i zróżnicowanym świecie przyrody i wytworów ludzkiej cywilizacji, który każdego dnia staje przed dylematem wyboru tego, co dla niego dobre, a co złe, co ważne, a co mniej istotne, co bezpieczne, a co może stanowić dla niego zagrożenie. W rozstrzygnięciu powyższych dylematów istotną rolę odgrywają właśnie wartości, bowiem są one wpisane w naturę człowieka.

Jak słusznie zauważa Józef Koziński: „Człowiek – jako samodzielny podmiot – nie tylko gromadzi i organizuje wiedzę o przyrodzie, kulturze, grupach ludzkich i własnym «ja», ale również wartościuje rzeczy, dzieła literackie, instytucje społeczne czy swoje osiągnięcia zawodowe. Zatem nie tylko opisuje świat, ale również go ocenia. Formułuje sądy i przekonania o wartości indywidualnej (walencji, użyteczności, znaczeniu) przedmiotów i zdarzeń”⁷. Analiza wartości pozwala przez to zrozumieć mechanizmy ludzkiego myślenia i działania, a także wyjaśnić dlaczego jednostka dąży do pewnych stanów (np. stanu bezpieczeństwa) i jednocześnie unika innych (np. zagrożeń).

W najprostszym, encyklopedycznym ujęciu, wartości traktuje się jako kategorię aksjologiczną oznaczającą wszystko to co cenne i godne pożądania, co stanowi cel ludzkich dążeń⁸. W ujęciu filozoficznym wartości są ujmowane z reguły przedmiotowo i odnosi się je do określonych rzeczy. Józef Tischner zagadnienie to rozpatruje w odniesieniu do rzeczy, której „przysługują” jakieś wartości, ale również w odniesieniu do człowieka, który przeżywa

⁶ J. Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989, s. 163.

⁷ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 1995, s. 216.

⁸ Zob.: encyklopedia.pwn.pl/haslo/3994143/wartosc.html, [30.01.2013].

jakieś wartości lub też myśli według wartości⁹. Jego zdaniem, świat człowieka jest światem wartości, zawiera bowiem w sobie coś co jest lepsze, gorsze lub najgorsze, a więc jest wartościowane przez człowieka. Przez to – idąc dalej tropem jego rozważań – świat jest hierarchicznie uporządkowany, w którym sprawy, przedmioty i ludzie układają się według mniej lub bardziej trwałego ładu hierarchicznego¹⁰.

Filozoficzne wywody J. Tischnera, jakkolwiek przedstawione w sposób bardzo syntetyczny, prowadzą do istotnej konkluzji: wartości są ważnym elementem życia społecznego człowieka, pozwalając mu ocenić co jest dla niego ważne, a co obojętne, co dobre, a co złe, co bezpieczne, a co niebezpieczne. Ale jak podkreśla Jan Paweł II: „(...) wartości są podstawą, która nie tylko decyduje o życiu, ale także określa linie postępowania i strategię, które budują życie w społeczeństwie. Nie można oddzielać od siebie wartości osobistych i wartości społecznych”¹¹.

W ujęciu socjologicznym, wartości określa się jako przedmioty i przekonania o nienormatywnym charakterze, determinujące przeżycia psychiczne i działania jednostek, grup społecznych lub całego społeczeństwa. Egzemplifikacją takiego podejścia jest definicja J. Szczepańskiego, który przyjmuje, że wartość to „(...) dowolny przedmiot materialny lub idealny, idea lub instytucja, przedmiot wyimaginowany lub rzeczywisty, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w życiu i dążenia do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus”¹². Interpretacja socjologiczna, zdaniem A. Kłoskowskiej, jest przesłanką do przyjęcia racjonalnej koncepcji wartości, a więc do uznania, że wartości są przedmiotem odniesienia ludzkich postaw i działań określanych jako wartościujące¹³.

⁹ J. Tischner, *Myślenie według wartości*, op. cit., s. 483.

¹⁰ Szerzej: L.F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012, s. 121-122.

¹¹ Jan Paweł II, Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju (01 I 1985), [w:] *Wy jesteście moją nadzieją. Wybór wypowiedzi Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży*, Warszawa 1991, s. 144.

¹² Por.: J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 97.

¹³ Por.: A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1983, s. 174.

W ujęciu socjologicznym akcentuje się ponadto związek wartości z przestrzenią społeczną (czynnikami natury społecznej), czego przykładem może być koncepcja Aleksandra Wallisa. Umieścił on poczucie fizycznego i psychicznego bezpieczeństwa, bądź poczucie zagrożenia, wśród wartości sytuacyjnych przestrzeni społecznej, w której pojawiają się charakterystyczne dla niej konflikty i zagrożenia. Owa przestrzeń społeczna stanowi użytkowany i kształtowany przez jednostkę obszar, w oparciu o który tworzy ona swój system wiedzy, wyobrażeń, wartości i reguł zachowania, przez co w pierwszej kolejności z nim się identyfikuje¹⁴.

W pracach psychologicznych podkreśla się z kolei wpływ wartości na ludzkie sądy i zachowania, zwracając ponadto uwagę na fakt, iż są ważnym elementem podejmowania decyzji, dokonywania wyborów. Wartości odpowiadają zatem na pytania: jak należy postępować, do czego dążyć, co jest najbardziej pożądane z indywidualnego i społecznego punktu widzenia? Według Milтона Rokeacha, wartości są to „(...) trwałe przekonania, że określony sposób postępowania lub stan końcowy jest osobiście lub społecznie bardziej pożądany niż przeciwny sposób postępowania czy stan końcowy”¹⁵. Czesław Matuszewicz zwraca z kolei uwagę, że wartości to obiekt pożądania, czynnik selekcji motywów i kryterium wyborów celów działania i środków ich realizacji¹⁶. Zgodnie z założeniami psychologii poznawczej, człowiek, który orientuje się w środowisku przyrodniczym i społeczno-kulturowym, ale który jednocześnie nie jest w stanie go ocenić, nie jest sprawcą zdolnym do samodzielnego działania¹⁷.

Po tym stosunkowo krótkim przeglądzie różnych poglądów na temat wartości widać wyraźnie, że ich zdefiniowanie nie jest łatwe. Można przez to zgodzić się z Władysławem Tatarkiewiczem, którego zdaniem: „(...) zdefiniowanie wartości jest trudne,

¹⁴ Por.: A. Wallis, *Przestrzeń jako wartość*, [w:] *Naród – kultura – osobowość*, Księga poświęcona Profesorowi J. Chałasińskiemu, Wrocław 1983, s. 629-638.

¹⁵ M. Rokeach, *The nature of human values*, London 1973, s. 5, podają za: T. Mądrycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Nowe podejście*, Gdańsk 1996, s. 107.

¹⁶ Szerzej: C. Matuszewicz, *Psychologia wartości*, Warszawa 1975.

¹⁷ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, op. cit., s. 217.

jeśli w ogóle możliwe (...). To, co wygląda na definicję wartości, jest raczej zastąpieniem wyrazu przez inny wyraz mniej więcej to samo znaczący albo jest jego omówieniem”¹⁸. Pomimo, że zdefiniowanie wartości jest zabiegiem trudnym, można jednakże pokusić się o pewne uogólnienia, które pozwolą lepiej zrozumieć, do czego sprowadza się ich istota:

- 1) wartością może być dowolny przedmiot materialny lub idealny, idea lub instytucja, przedmiot wyimaginowany lub rzeczywisty, ale także i człowiek,
- 2) oznaczają wszystko to co cenne i godne pożądania, co stanowi cel ludzkich dążeń,
- 3) są ważnym elementem podejmowania decyzji czy dokonywania innych wyborów,
- 4) są ważnym elementem życia społecznego człowieka, jak również podstawą budowy życia społecznego,
- 5) są regulatorem działania jednostek, grup społecznych lub całego społeczeństwa,
- 6) pozwalają człowiekowi zdobyć orientację w otaczającej go rzeczywistości.

Kolejnym, ważnym zagadnieniem związanym z wartościami jest ich kategoryzacja, w stosunku do której nie ma również porozumienia w świecie nauki. M. Rokeach wyodrębnia dwa rodzaje wartości: **ostateczne** i **instrumentalne**. Pierwsze z nich określają stany końcowe, czy też cele działania i zalicza się do nich: piękno, równość, wolność, szczęście itp. Drugie z kolei, wyznaczają sposoby i środki działania i zalicza się do nich: ambicję, zdolności, odwagę i inne. Każdy z tych rodzajów wartości dzieli się z kolei na wartości **osobiste** i **społeczne**¹⁹.

Wartości ostateczne składają się na to, *kim zostać*, a drogę do celu wyznaczają wartości instrumentalne mówiące, *jak to zrealizować*. Określając własne wartości ostateczne, należy odpowiedzieć na pytanie: *Co jest najważniejsze w moim życiu?* oraz *Co jest najważniejsze dla świata?* Pośród odpowiedzi znajdują się zapewne:

¹⁸ W. Tatarkiewicz, *Parerga*, Warszawa 1978, s. 61.

¹⁹ M. Rokeach, *The nature of human values*, London 1973, za: T. Mądrzycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Nowe podejście*, op. cit., s. 107-108.

- wartości o charakterze osobistym: szczęście, zbawienie, interesujące życie, zdrowie, sukces zawodowy, przyjaźń, uznanie, zamożność, wewnętrzna harmonia;
- wartości o charakterze etyczno-społecznym: pokój na świecie, sprawiedliwość społeczna, demokracja, równowaga ekologiczna na ziemi.

Według M. Rokeacha, liczba wartości cenionych przez człowieka jest ograniczona – można wyróżnić nie więcej niż 12 wartości ostatecznych, a liczba wartości instrumentalnych nie przekracza kilkudziesięciu.

Jan Sztumski dzieli wartości na trzy grupy: **podstawowe** (czyli właściwe dla danego systemu społecznego), **wtórne** (wynikające z podstawowych i będące ich rozwinięciem i konkretyzacją) oraz **indywidualne** (będące wytworem pojedynczych ludzi). Z kolei Zbigniew Cackowski wymienia dwie kategorie wartości: **uniwersalne** i **partykularne**²⁰. Na szczególną uwagę zasługują wartości uniwersalne, do których można zaliczyć wartości narodowe. Wartości uniwersalne są silnie zakorzenione w tradycji humanistycznej i świadomości społecznej, głównie z uwagi na ich powszechność i trwałość. Zalicza się do nich między innymi: prawo do życia i wolności, podmiotowość i tożsamość człowieka, swobody obywatelskie, życie wolne od zagrożeń wojną, demokrację, pluralizm, godziwy poziom życia, rodzinę czy zdrowie.

Antonina Kłoskowska zaproponowała z kolei typologię funkcjonalną, odnoszącą się do sposobu istnienia wartości w psychospołecznym i socjologicznym aspekcie, obejmującą następujące typy wartości²¹:

- 1) **obiektywne** (witalne), czyli elementy świata przyrody i kultury, które są korzystne dla człowieka i działają na niego niezależnie od jego świadomości, motywacji i postaw;
- 2) **uznawane** (godne pożądania), wyrażające się w sądach o wartości, w normach i innego rodzaju deklaracjach wartości;

²⁰ Por.: J. Sztumski, *Społeczeństwo i wartości*, Katowice 1992, Z. Cackowski, *Zasada a posłuszeństwo*, Warszawa-Lublin 1994, podają za: K. Denek, K. Przyszczykowski, R. Urbański-Korż, *Aksjologiczne podstawy edukacji*, op. cit., s. 61.

²¹ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, op. cit., s. 184.

3) **odczuwane**, czyli wyobrażenia przedmiotów lub rzeczy odczuwane jako wartości dodatnie bądź ujemne, tzn. atrakcyjne lub repulsywne;

4) **realizowane**.

Człowiek jest wplątany w sieć wartości. W procesie poznawczym aktywnie odnosi się do otaczającej go rzeczywistości, wybierając określone wartości, które kierują jego zachowaniami²². Wybór jednej pociąga konieczność wyboru następnej. Wartości, które jednostka akceptuje, uważa za słuszne i pożądane, tworzą pewną strukturę uporządkowaną, spójną, względnie stabilną i wewnętrznie zgodną, nadając jej charakter systemowy. Wartości same nie tworzą systemów, to ludzie porządkując je, tworzą z nich względnie stabilne struktury, które nazywają systemami wartości²³. Systemy wartości są ważnym regulatorem ludzkiego zachowania, ale one też wypełniają treścią i różnicują indywidualny zakres potrzeb człowieka, w tym potrzeby bezpieczeństwa. Dla niektórych ludzi ważne są bowiem dobra konsumpcyjne, dla innych władza, jeszcze dla innych wiedza. Niemożność zaspokojenia tych potrzeb rodzi lęk, obawę, frustrację i wpływa na negatywne wartościowanie poczucia bezpieczeństwa. J. Koziński wskazuje na pięć kategorii hierarchii (systemów) wartości, nadając im śladem innych autorów nazwy antyczne, zwiększając tym samym plastyczność ich opisu²⁴:

- 1) **wartości dionizyjskie**, charakteryzujące ludzi ceniących sobie takie dobra, jak konsumpcja, komfort i wygodne życie.
- 2) **wartości heraklesowe**, które występują u ludzi dążących do władzy, dominacji nad innymi ludźmi, do zdobycia sławy i pieniędzy.
- 3) **wartości prometejskie**, pojawiające się wśród ludzi widzących siebie jako członków wspólnoty, podejmujących często działania altruistyczne i prospołeczne.

²² B. Sztumska, J. Sztumski, *Człowiek w świecie wartości*, Katowice 2002, s. 36.

²³ Ibidem, s. 19.

²⁴ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, op. cit., s. 223-225.

- 4) **wartości apolińskie**, charakteryzujące ludzi przypisujących twórczości, poznaniu świata oraz rozwojowi nauki i sztuki najwyższe znaczenie.
- 5) **wartości sokratyczne**, zgodnie z którymi najwyższym dobrem człowieka staje się poznawanie i rozumienie samego siebie i doskonalenie własnej osobowości.

O ile w koncepcjach socjologicznych podkreśla się znaczenie czynników społecznych (przestrzeni społecznej) w kształtowaniu systemu wartości, to w koncepcjach psychologicznych wskazuje się na doświadczenie gatunkowe i osobnicze jako podstawowe źródła wartości i norm regulujących ludzkie zachowanie. Pierwsze z nich stanowi doświadczenie innych ludzi, często wielu pokoleń, zdobyte w interakcjach społecznych w trakcie zaspokajania potrzeb. Doświadczenie to jest przekazywane jednostce w drodze socjalizacji. Drugim źródłem jest doświadczenie własne, nabywane w podobny sposób, jak poprzednie pokolenia. Jak słusznie zauważa J. Koziński: „Świat wartości – jak zwierciadło – odbija historię ludzkiego życia”²⁵. Tadeusz Mądrzycki uważa, iż istnieją obiektywne podstawy, „(...) aby sądzić, że wartości przyjęte od innych w procesie socjalizacji w mniejszym stopniu wpływają na zachowanie jednostki niż wartości ukształtowane w wyniku jej własnych doświadczeń”²⁶.

Zatem można pokusić się o sformułowanie kolejnej, ważnej tezy, że wartości są warunkowane historycznie. Hierarchia wartości, którą tworzy człowiek, wynika z jednej strony z doświadczeń poprzednich pokoleń, a z drugiej z jego własnych, związanych z jego biografią, które mają dla człowieka większe znaczenie jako regulator zachowania.

Analizując istotę wartości warto jeszcze zwrócić uwagę na to, jakie pełnią funkcje. Z psychologicznego punktu widzenia²⁷:

- 1) wartości regulują zaspokajanie potrzeb; zazwyczaj potrzeby określają w znaczeniu ogólnym to co jest ważne dla życia i prawidłowego funkcjonowania jednostki, z kolei war-

²⁵ Ibidem, s. 222.

²⁶ T. Mądrzycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Nowe podejście*, op. cit., s. 109.

²⁷ Ibidem, s. 108-109.

tości dookreślają potrzeby, są niekiedy ich źródłem, ale wyznaczają także sposób ich zaspokojenia;

- 2) system wartości wpływa na wybór odległych celów i sposobów ich realizacji, zatem wpływa na plany życiowe jednostki;
- 3) wartości wpływają także na samoocenę podmiotu, ale mają też wpływ na spostrzeganie innych osób, różnych grup społecznych i instytucji;

a ponadto:

- 4) wartości pozwalają zdobyć człowiekowi orientację w świecie zewnętrznym i wewnętrznym, zrozumieć rzeczywistość, odróżnić rzeczy dobre od złych, bezpieczne od niebezpiecznych itp.²⁸.

Tadeusz Kocowski, analizując wartości uniwersalne, przypisał im z kolei pięć zasadniczych funkcji²⁹:

- **integrująca** motywację w kierunku aktywności, skutkiem czego wartości nadają sens życiu i pozwalają perspektywnie uporządkować działania,
- **orientacyjną** (stanowią kryterium ocen i orientacji, bowiem w hierarchii wartości uporządkowane są według takich wskazań jak korzyść, szczęście, prawda, dobro itp.),
- **metadecyzyjną** (rozstrzygającą), w ramach której wartości pomagają w podejmowaniu decyzji w przypadku konfliktu motywów i racji,
- **socjalizacyjną**, poprzez którą jednostka zostaje włączona do życia zbiorowości, której trwałość wynika między innymi z wyznawania tych samych wartości,
- **gratyfikacji** (sprawiają ją wartości, które są źródłem satysfakcji dla podmiotu).

Zatem wartości pełnią istotną rolę w życiu człowieka, kształtując z jednej strony przestrzeń społeczną, w której żyje, a z drugiej wyznaczając ramy jego społecznych zachowań.

²⁸ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, op. cit., s. 225-226.

²⁹ T. Kocowski, *Szkice z teorii twórczości i motywacji*, Kraków 1991, podaje za: K. Denek, K. Przyszczypkowski, R. Urbański-Korż, *Aksjologiczne podstawy edukacji*, op. cit., s. 65.

Wartości a bezpieczeństwo

Znając już istotę, rodzaje i funkcje wartości można podjąć próbę aksjologicznej analizy bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo w znaczeniu ogólnym, jak podkreśla się w większości definicji, jest pewnym określonym stanem, ale również i procesem. W układzie statycznym, gdy jest traktowane jako stan, przypisuje się mu takie cechy jak pewność istnienia i posiadania, wolność od zagrożeń, spokój, niezakłócone życie itp. Są to cechy oceniane pozytywnie przez podmiot, do których będzie on dążyć w swoich działaniach, przez co w układzie statycznym, bezpieczeństwo samo staje się istotną wartością dla podmiotu. Z kolei w układzie dynamicznym, bezpieczeństwo jest traktowane jako proces, w ramach którego podmiot podejmuje określone działania w celu uniknięcia zagrożeń i osiągnięcia takiego stanu relacji z otoczeniem, w którym są one wyeliminowane, lub ryzyko ich wystąpienia, lub ich negatywnych następstw jest minimalne. W tym układzie działaniami jednostki kierują pewne wartości istotne z perspektywy bezpieczeństwa, jak chociażby niezależność ekonomiczna, spokój, stabilizacja życiowa, szczęście, zdrowie itp. Podsumowując można przyjąć tezę, że bezpieczeństwo w układzie statycznym (jako pewien okres stan) samo staje się wartością dla podmiotu, a w układzie dynamicznym (jako pewien proces), podejmowane w jego ramach działania są determinowane przez wartości.

Z perspektywy podmiotu, jakim jest człowiek, stan bezpieczeństwa jest niewątpliwie wartością, oznacza bowiem spokój, pewność, niezawodność, perspektywę lepszego jutra, jest więc wartością ważną z perspektywy istnienia, posiadania i funkcjonowania podmiotu. Dookreśla wtedy potrzeby podmiotu, wyznaczając jednocześnie sposoby ich zaspokojenia oraz wpływa na wybór celów istotnych z perspektywy osiągnięcia założonego stanu bezpieczeństwa i środków ich realizacji. Pozwala również zdobyć człowiekowi orientację w świecie zewnętrznym i wewnętrznym, zrozumieć rzeczywistość, odróżnić rzeczy bezpieczne od niebezpiecznych, identyfikować i oceniać zagrożenia. Bezpieczeństwo jako wartość ma charakter obiektywny, powszechny, podstawowy i uniwersalny.

Nieco inaczej rysuje się ten problem z perspektywy państwa, traktowanego jako podmiot bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo państwa, jako określony stan, staje się również wartością, ale wartością nie tylko istotną dla samego podmiotu, jakim jest państwo, ale również dla społeczeństwa i każdego obywatela. Występuje wtedy bardzo korzystna sytuacja, bowiem bezpieczeństwo państwa może być zapewnione tylko w sytuacji swoistej synergii pomiędzy działaniami państwa, społeczeństwa i jego poszczególnych obywateli. Gdy stanowi dla nich wartość, to będzie również stanowić cel ich działalności, wynikać z głębokich przekonań o słuszności działania, będzie podstawą do określania norm działania w dziedzinie bezpieczeństwa, kształtować odpowiednie postawy i zachowania. Sytuacja ta jest jednak możliwa pod jednym warunkiem, że samo państwo stanie się wartością dla społeczeństwa i obywateli. Jedynie państwo funkcjonujące w oparciu o zasady demokracji, w którym władza jest wybierana w drodze wolnych wyborów, które stoi na straży praw i wolności, które stara się stworzyć społeczeństwu odpowiednie warunki do życia i rozwoju ma szansę stać się wartością ogólnospołeczną. Jeżeli państwo jest wrogiem swojego narodu, zniewala obywateli, budzi w nim lęk i obawy, nie może liczyć na to, że społeczeństwo z własnej woli wystąpi w jego obronie w sytuacji zagrożenia.

Bezpieczeństwo państwa w układzie dynamicznym, traktowane jako proces, opiera się z kolei na wartościach narodowych. **Wartości narodowe** można określić najogólniej jako przedmioty, przekonania i idee ważne z perspektywy istnienia i funkcjonowania narodu (społeczeństwa), w stosunku do których jednostki, grupy społeczne i inne zbiorowości przynależne do narodu (społeczeństwa) przyjmują postawę szacunku i przypisują im ważną rolę. Wartości narodowe są ukształtowane w toku historycznego rozwoju narodu. Są mocno zakorzenione w kulturze i tradycji narodowej i funkcjonują w świadomości społecznej, uaktywniając się często dopiero w sytuacji wystąpienia poważniejszego zagrożenia (często społeczeństwo mobilizuje się do działania, gdy zagrożenia przybierają realny kształt, np. gdy państwo jest zagrożone agresją, ze strony innego państwa). Stają się one przez to obiektem pożądanego, czynnikiem selekcji motywów i kryterium wyborów celów. Tak rozumiane wartości są źródłem interesów

narodowych, dookreślają potrzeby narodowe w dziedzinie bezpieczeństwa, wyznaczając jednocześnie sposoby ich zaspokojenia oraz wpływają na wybór celów bezpieczeństwa narodowego i środków ich realizacji. Wartości narodowe mają charakter powszechny, podstawowy i uniwersalny³⁰. Zdaniem Ryszarda Zięby wartości narodowe obejmują³¹:

- przetrwanie (państwa jako niezależnego podmiotu stosunków międzynarodowych oraz narodu jako grupy etnicznej i wreszcie biologiczne przeżycie ludności);
- integralność terytorialną (stanowiącą, pomimo postępujących procesów globalizacyjnych, główny równoważnik bezpieczeństwa);
- niezależność polityczną (w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym, wyrażającą się również w suwerenności państwa na arenie międzynarodowej);
- odpowiednią jakość życia (między innymi odpowiedni standard życia, jakość stosunków społecznych, przestrzeganie praw człowieka, niezagrożony stan środowiska naturalnego, bezpieczeństwo życia, zdrowia i mienia obywateli, perspektywy rozwoju we wszystkich dziedzinach życia społecznego itp.).

Z kolei zgodnie z konstytucyjnymi zapisami, do wartości narodowych w Polsce zalicza się³²: niepodległość, nienaruszalność terytorialną, wolność, bezpieczeństwo, prawa człowieka i obywatela, dziedzictwo narodowe oraz środowisko naturalne.

Uwzględniając powyższe można przyjąć, że państwo powinno w swojej polityce bezpieczeństwa kierować się następującymi wartościami³³:

³⁰ A. Urbanek, *System bezpieczeństwa narodowego – podstawy aksjologiczne i teleologiczne, uwarunkowania, struktura*, [w:] A. Urbanek (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Teoria, strategia, system*, Słupsk 2012, s. 41.

³¹ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 10; W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 80.

³² *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, s. 4, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, rozdział I *Rzeczpospolita*, § 5 (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

³³ A. Urbanek, *Podstawy bezpieczeństwa państwa. Wymiar społeczno-polityczny*, Słupsk 2013, s. 155.

- 1) ogólnoludzkimi, ukształtowanymi w społeczeństwie ludzkim na przestrzeni historycznego rozwoju (takimi jak sprawiedliwość, odpowiedzialność, miłość, szacunek, dobro, humanizm, poczucie wspólnego obowiązku, świadomość etniczna, kulturowa, religijna i ogólnoludzka, pokój);
- 2) narodowymi, związanymi z własnym narodem, jego umiłowaniem wolności i dążeniem do suwerenności na arenie międzynarodowej (takimi jak przetrwanie, integralność, suwerenność, jakość życia);
- 3) jednostkowymi (indywidualnymi), które dominują w autonomicznej przestrzeni życiowej każdego człowieka i zależą od ukształtowanego indywidualnie systemu wartości, który powinien być budowany jest w oparciu o wartości ogólnoludzkie i narodowe.

Bezpieczeństwo państwa może być zatem traktowane jako wartość, wartość istotna nie tyle dla elit władzy, co dla społeczeństwa i jego obywateli, bowiem tylko taki stan pozwala wszystkim podmiotom państwa na normalne funkcjonowanie, realizację własnych celów i rozwój. Ponadto istotnymi z perspektywy bezpieczeństwa państwa stają się wartości związane z instytucją państwa i jego atrybutami (między innymi z jego terytorium, suwerennością, władzą), wytwory kultury narodowej, tradycja i tożsamość narodowa, środowisko naturalne, a także prawa człowieka, które regulują stosunki między państwem a jednostką, pozwalają jej na zachowanie swojej autonomicznej przestrzeni i pewności, że jej życie nie będzie zagrożone ze strony samego państwa, innych funkcjonujących w nim instytucji, a także innych ludzi.

Podsumowanie

Bezpieczeństwo jest często poddawane analizie aksjologicznej, co jest w pełni uzasadnione zarówno z perspektywy poznawczej, jak i pragmatycznej. Bezpieczeństwo jest wartością dla każdego podmiotu funkcjonującego w przestrzeni społecznej, wartością istotną, gdyż od niej zależy w dużym stopniu, jakie podmiot podejmuje działania by osiągnąć satysfakcjonujący go stan bezpieczeństwa. Jednakże w przestrzeni społecznej pojawia się również szereg wartości, które ukierunkowują i uzasadniają działania podejmowane przez różne podmioty w zakresie szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

Aksjologiczna analiza bezpieczeństwa jest przez to ważnym zabiegiem poznawczym, ale nie dotyczy wyłącznie samych wartości. Punktem zainteresowania specjalistów z zakresu bezpieczeństwa stają się również pojęcia: interesy narodowe, dobro wspólne, interes wspólny czy racja stanu, którym przypisuje się aksjologiczne zabarwienie. Tworząc teoretyczne podstawy nauk o bezpieczeństwie nie można zatem pomijać powyższych zagadnień, a aksjologia jako nauka, może wspierać i ukierunkowywać podejmowane w tym zakresie działania.

Bibliografia

1. Cackowski Z., *Zasada a posłuszeństwo*, Warszawa-Lublin 1994.
2. Denek K., Przyszczypkowski K., Urbański-Korż R., *Aksjologiczne podstawy edukacji*, Poznań-Toruń 2001.
3. Drobiarek A., *Wartości w demokracji*, Warszawa 2012.
4. Jan Paweł II, Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju (01 I 1985), [w:] *Wy jesteście moją nadzieją. Wybór wypowiedzi Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży*, Warszawa 1991.
5. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
6. Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, Warszawa 1983.
7. Kocowski T., *Szkice z teorii twórczości i motywacji*, Kraków 1991.
8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483).
9. Korzeniowski L. F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012.
10. Koziński J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 1995.
11. Lipiec J., *W przestrzeni wartości*, Kraków 2001.
12. Mariański J., *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989.

13. Matusewicz C., *Psychologia wartości*, Warszawa 1975.
14. Mądrycki T., *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Nowe podejście*, Gdańsk 1996.
15. Rokeach M., *The nature of human values*, London 1973.
16. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.
17. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
18. Sztumska B., Sztumski J., *Człowiek w świecie wartości*, Katowice 2002.
19. Sztumski J., *Spółeczeństwo i wartości*, Katowice 1992.
20. Tatarakiewicz W., *Parerga*, Warszawa 1978.
21. Tischner J., *Myślenie według wartości*, Kraków 1982.
22. Urbanek A., *System bezpieczeństwa narodowego – podstawy aksjologiczne i teleologiczne, uwarunkowania, struktura*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Teoria, strategia, system*, A. Urbanek (red.), Słupsk 2012.
23. Urbanek A., *Podstawy bezpieczeństwa państwa. Wymiar społeczno-polityczny*, Słupsk 2013.
24. Wallis A., *Przestrzeń jako wartość*, [w:] *Naród – kultura – osobowość*, Księga poświęcona Profesorowi J. Chałasińskiemu, Wrocław 1983.
25. Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] Bobrow D. B., Haliżak E., Zięba R. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.